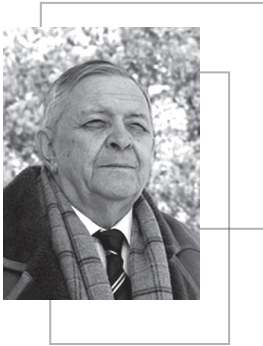

ОСОБИСТІ ЯКОСТІ СЛІДЧОГО В ТАКТИЧНІЙ СХЕМІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ

УДК 343.102

В. Г. ГОНЧАРЕНКО

*професор,
Академія адвокатури України*

Підбір слідчих для виконання певних видів слідчої роботи і для цілеспрямованої підготовки слідчих для цього є важливим фактором оптимізації досудового розслідування.

Необхідно враховувати кілька типів, груп слідчих, які відрізняються досить чітко за своїми соціально-етичними ознаками і паралельно за професійно-психологічними властивостями, що дозволяє виділити декілька комбінаційних типів і використовувати їх відповідним чином у вирішенні поставлених завдань розслідування найбільш оптимально.

Ми бачимо сенс у тому, щоб у класифікації використовувати типологічні ознаки протікання нервових процесів, науково обґрунтовані характерологічні особливості й акцентуації. У диференціації слідчих на категорії за цими напрямками та з урахуванням у кожному випадку додатково ще соціальних, етичних і професійних якостей ми можемо одержати досить точне уявлення про внутрішній світ особи, її об'єктивно-суб'єктивний потенціал і прогнозувати успіх її конкретної професійної діяльності.

У статті розглядаються соціально-етичні, психологічні та професійні якості слідчого з огляду на виконання ним пошукових слідчих дій на прикладі слідчого огляду.

Ключові слова: *якості слідчого, тактика слідчих дій, пошукові слідчі дії, слідчий огляд.*

PERSONALITY QUALITIES OF AN INVESTIGATOR
IN TACTICS OF INVESTIGATIVE INSPECTION

Goncharenko V.

Received: 15 Sep 2014.

З позицій судової психології слідчі дії можна розбити на дві великі групи, які відрізняються одна від одної переважним змістом психічної діяльності слідчого та ступенем абстрагування під час оцінки результатів, інакше кажучи, слідчі дії розрізняються за особливостями сприйняття реального світу, обсягу мисленого моделювання і ступеня опосередкування висновків [2, 30–32, 38–43; 9, 23]. В цьому сенсі слідчі дії можна поділити на пошукові й комунікаційні.

Наша стаття присвячена аналізу лише однієї слідчої дії з числа пошукових – слідчому огляду (огляд місця події, огляд трупа, екстумация, огляд речових доказів, освідування), до яких належить також обшук, слідчий експеримент, перевірка показань на місці, реконструкція, одержання зразків для експертного дослідження.

Повторимо для більшої переконливості, що пошукові слідчі дії, особливо – огляд, характеризуються, перш за все, необхідністю включення під час їх проведення в пізнавальний процес специфічних механізмів сприйняття дійсності та особливим характером оцінки результатів, яка відрізняється високою вибірковістю та витонченою реконструктивністю. Особливості сприйняття й оцінки можна визначити наступним чином: різка перевага зорового сприйняття, яке доповнюється вибірково й ситуативно сприйняттям нюховим, а також зовсім рідко – слуховим, тактильним і смаковим; підвищена увага та її розподілюваність через велику кількість та різноплановість об'єктів; постійне вмикання рефлексивного мислення з урахуванням обстановки, характеру розслідуваної події та виявлених її матеріальних відображень; напружена робота уяви,

побудованої на одночасній або передбачуваній професійній дешифровці (оцінці) цих відображень, і відтворення образу події у багатогранності її об'єктивних і суб'єктивних елементів. Тут є необхідною наявність професійно загостреної здатності творчо встановлювати «обличчя» події за невідомими до цього часу відображеннями та їх комплексами. Тому постійним супутником пошукових слідчих дій повинен бути досвід, помножений на розвинуте абстрактне мислення, здатність самостійно, творчо, не пов'язуючи себе готовими знаннями, знаходити нові можливості і приймати оригінальні рішення [1, 273; 8, 28; 10, 158; 16, 157].

У зв'язку з цим слід вважати обґрунтованими погляди тих вчених, які розглядають розслідувану подію в її криміналістичній інтерпретації як структуру, що породжує сліди злочину, в яких міститься інформація про всі істотні обставини даної події [11, 334], як образ фрагмента реального світу, складений на основі професійних знань і досвіду слідчої діяльності щодо виявлення, збирання і дослідження доказової інформації [7, 16], як інформаційну модель злочину [3, 5].

Для проведення пошукових слідчих дій (зокрема, слідчого огляду) необхідною є спеціальна психологічна підготовка і наявність у слідчого, що бере участь у їх проведенні, низки розвинутих психічних якостей, не говорячи вже про досить спрямовану професійну підготовку. Саме від слідчого, від його особистісних якостей, життєвого досвіду і професіоналізму залежить головним чином ефективність розслідування.

Правий Г.Г. Шиханцов, коли пояснює слідчі помилки під час якої б там не було слідчої дії в першу чергу відсутністю у

слідчого «не стільки знань і вмій, скільки необхідних особистісних якостей або ж недостатнього розвитку останніх, випадковості вибору професії та в зв'язку з цим – байдужості до неї [17, 48].

Слідчий огляд (в основу наших висновків ми кладемо огляд місця події) як невідкладна слідча дія, що містить величезний інформаційний матеріал, за своєю психологічною структурою є унікальним. Він вимагає від слідчого неординарної працездатності, розподіленості й концентрації уваги, чіткості й швидкості рішень і дій, глибоких професійних знань і відпрацьованих практичних навичок. До цього ще слід додати більш приземлене і ліричне – постійну психолого-професійну готовність слідчого до здійснення огляду, необхідність у проведенні якого як невідкладної слідчої дії може виникнути у будь-яку пору року, за будь-яких погодних умов і в будь-яку годину доби. Більше того, участь у цій слідчій дії і керівництво її проведенням повинно бути завжди бажаним для даного фахівця, хід і результати огляду повинні викликати задоволення, позитивні емоції [2, 153; 10, 160; 13, 47; 15, 287; 18, 168]. Особливої професійно-психологічної підготовки вимагає вміння розпізнавати так звані негативні обставини і оперувати ними під час огляду [12].

За своїм пізнавально-психологічним змістом огляд полягає в безпосередньому сприйнятті обстановки слідчим у поєднанні з образним мисленням, яке дозволяє на основі професійного досвіду і знань реконструювати (моделювати) розслідувану подію або її окремі фрагменти.

У цій психологічній системі «сприйняття – мислене моделювання» немає головних елементів: вони рівною мірою взаємно детерміновані. Від правильного

функціонування органів чуттів, впливу факторів навколишнього середовища, фізичного стану слідчого тощо, безумовно, залежить можливість уявлення про подію, яке відповідає дійсності. В свою чергу, образи минулого, що виникають, спонукають слідчого звернути увагу на якісь обставини і деталі об'єкта огляду. Припущення, які виникають при цьому, окремі версії, інтуїтивні здогадки викликають з необхідністю повернення до сприйняття як нового, так і раніше вже сприйнятого, але з нових позицій, з новою цільовою спрямованістю [14, 42–52].

Ми назвали слідчий огляд унікальною слідчою дією саме через різноманіття завдань, що вирішуються в процесі підготовки до нього і під час його проведення, необхідність включення в пізнавальний процес більшості психофізіологічних ресурсів слідчого, завжди складних умов сприйняття, аналізу обстановки і оцінки сприйнятого, викликаних невідкладністю огляду, дефіцитом часу й інформації, невідзначеністю слідчої ситуації.

Якщо при цьому врахувати, що огляд практично є незамінною слідчою дією в цілому для розслідування і конкретно для слідчого, який веде розслідування, то виявиться, що вимоги до особи слідчого, який проводить огляд, і тактико-психологічних способів і прийомів його проведення не можна вважати перебільшеними.

Необхідно звернути увагу на те, що психологічний фон злочину (події), який виявляється під час огляду, може справляти на слідчого в залежності від його якостей, досвіду і професійної підготовки позитивний чи негативний вплив. Саме обстановка огляду і загальна психологічна готовність до огляду (про загальну психологічну готовність до огляду вперше

наголосив В.П. Колмаков – 8, 87) мобілізує психологічно схильного до огляду і такого, що володіє певними знаннями і досвідом, слідчого, підвищує його уважність і спостережливість, активізує організаторські здібності, додає йому цілеспрямованості, відповідальності, працездатності, прагнення використати всі свої можливості для встановлення істини в кримінальному провадженні.

Водночас, як показує практика, не підготовленість слідчого до огляду, незбалансована його психологічна структура, відсутність необхідного досвіду в підготовці до проведення огляду, невміння керувати своїми психічними процесами (пом'якшувати негативні результати їх протікання) призводять до того, що психологічний фон розслідуваного злочину (картина місця події) справляє негативний вплив на слідчого й утруднює в подальшому розслідування в цілому. Можна спостерігати невміння слідчого володіти собою, нездатність применшити нервові збудження, подолати невпевненість, розгубленість, байдужість, розкиданість та загальмованість мислення.

Для проведення слідчого огляду в сконцентрованому вигляді необхідний комплекс якостей, досвіду, знань, навичок, щоб забезпечити безпрецедентне поєднання видів діяльності слідчого, що полягає в пізнанні об'єктивної реальності, організації роботи, ідеальному моделюванні минулої події, спілкуванні з учасниками огляду, точному й точному творчому вибірковому засвідченні результатів цієї слідчої дії.

Проведення огляду, як жодна інша слідча дія, вимагає поєднання найскладніших видів творчої, розумової діяльності з вирішенням складних завдань в умовах

вкрай недостатньої інформації, з використанням стандартних рішень, досвіду розслідування аналогічних подій, причому оцінки далеко не у всіх випадках бувають правильними. Не випадково саме під час проведення огляду так часто припускаються недоліки й помилки, і саме погане проведення огляду виявляється вирішальною умовою провалів слідства.

Не випадково також методичні розробки і тактичні рекомендації з огляду місця події значною мірою пов'язані з участю у виявленні, фіксації й оцінці доказової інформації спеціалістів. Саме за допомогою спеціаліста можлива компенсація знань і навичок, які є недостатніми у слідчого для оптимального здійснення ним своїх функцій, за умови непорушності меж його компетенції [1, 49; 4, 23; 5, 46; 6, 38; 10, 164].

Але участь спеціалістів у кінцевому рахунку не вирішує поставлені перед слідством завдання – у всіх випадках провідна роль належить слідчому, яка оцінюється рівнем його готовності й підготовки.

Непідготовленість слідчого, на усунення або пом'якшення якої повинен бути спрямований навчальний процес з криміналістики та його професійного удосконалення в майбутньому, полягає в наступному:

а) відсутність необхідних психічних якостей у слідчого, особливо здатності до мисленого моделювання відносно відтворення явищ і процесів, які склали розслідувану подію (ретроспективне моделювання), а також моделювання перебігу розслідування (перспективне моделювання), яке дозволяє чітко уявити шляхи, методи й засоби розслідування. Відсутність цієї якості є першопричиною загальної не підготовленості слідчого

до огляду і тягне за собою такі негативні прояви під час огляду як непослідовність, невибірковість, однобічність і звичайно ж – неповному і необ'єктивність. Слідчий не бачить взаємозв'язку і обумовленості слідів, не може прочитати їх в сукупності й образності, не в змозі дати слідову характеристику події, що не дозволяє науково обґрунтовано вирішувати практичне конкретне завдання на рівні алгоритмічного процесу;

б) відсутність систематизованих наукових знань у слідчого і навичок виконання технічних операцій;

в) відсутність досвіду проведення огляду взагалі й у конкретних категоріях подій.

Необхідно зазначити, що перед слідчим повинно постійно стояти завдання на рівні подолання внутрішнього конфлікту позбуватися другої і третьої причин незадовільного виконання слідчої дії, яку ми розглядаємо, а також пом'якшення дії першої за рахунок спеціальних тренувань в процесі навчання. Проте найкращим варіантом в цьому сенсі є належний відбір на слідчу роботу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Варфоломеева Т. В.* Криміналістика. Академічний курс / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров, С. В. Гончаренко, В. О. Попелюшко. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.
2. *Гончаренко Владлен.* Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України / Владлен Гончаренко. – К. : ААУ, 2008. – 280 с.
3. *Гончаренко В. И.* Понятие криминалистической характеристики преступлений / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. Л. Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза. – К. : Вища школа, 1986. – Вып. 33. – С. 3–8.
4. *Гончаренко В. Г.* Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В. Г. Гончаренко, В. В. Курдюков, К. В. Легких // Вісник Академії адвокатури України. – 2007. – № 2(9). – С. 22–34.
5. *Ищенко П. П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / П. П. Ищенко. – М. : Юрид. лит., 1990. – 271 с.
6. *Коберник С. Д.* Совершенствование тактики следственного осмотра с участием группы специалистов / С. Д. Коберник, М. Я. Сегай, В. К. Стринжа, П. В. Цымбал // Криминалистика и судебная экспертиза. – К. : Вища школа. – Вып. 33. – С. 35–42.
7. *Колесниченко А. Н.* Криминалистическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. институт, 1985. – 93 с.
8. *Колмаков В. П.* Следственный осмотр / В. П. Колмаков. – М. : Юрид. лит., 1969. – 196 с.
9. *Коновалова В.* Познавательная функция судебной психологии / В. Коновалова // Социалистическая законность. – 1969. – № 3. – С. 22–25.

10. Коновалова В. О. Юридична психологія. Академічний курс / В. О. Коновалова, В. Ю. Шипітько. – К. : Ін Юре, 2004. – 424 с.
11. *Криминалистика социалистических стран* / [под ред. В. Я. Колдина]. – М. : Юрид. лит., 1986. – 509 с.
12. Лисиченко В. К. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів / В. К. Лисиченко, І. І. Когутич. – К. : Дія, 2002. – 182 с.
13. *Огляд місяця* події при розслідуванні окремих видів злочинів / [за ред. П. В. Коляди. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.
14. *Следственные действия* (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности). – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1984. – 240 с.
15. *Сорокотягин И. Н.* Юридическая психология / И. Н. Сорокотягин, Д. А. Сорокотягина. – Екатеринбург : Юрайт, 2011. – 456 с.
16. *Чуфаровский Ю. В.* Юридическая психология / Ю. В. Чуфаровский. – М. : Право и Закон, 1997. – 320 с.
17. *Шиханцов Г. Г.* Возможности использования тестов при психологическом отборе к следственной работе / Г. Г. Шиханцов // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Минск : ВШ МВД СССР. 1970. – С. 42 – 51.
18. *Шиханцов Г. Г.* Судебная психология / Г. Г. Шиханцов. – Минск : Зерцало, 2006. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції: 15.09.2014.

Рекомендованок кафедрою кримінального процесу та криміналістики

PERSONALITY QUALITIES OF AN INVESTIGATOR IN TACTICS OF INVESTIGATIVE INSPECTION

Goncharenko V.

Abstract: The article considers social and ethics, psychological and professional qualities of an investigator concerning his performing of searching investigative actions by example of investigative inspection. Selection of investigative actions to perform certain kinds of investigative work and to train investigators purposefully is an important factor of pre-trial investigation optimization.

From the position of forensic psychology, investigative actions may be divided into two large groups differentiating one from another by the degree of abstraction during examination of results. In other words, they are distinguished by the special perception of the substantial world, amount of thinking simulation and degree of conclusions mediation, namely: into searching investigative actions and communicative ones. The article is dedicated to the one investigative action from the number of searching ones, i.e. investigative inspection.

In order to conduct investigative inspection, an investigator needs special psychological training and a number of developed psychological qualities, to say nothing of quite purposeful professional training. It is an investigator whose personality qualities, life experience and professional competence essentially influence on investigation efficiency. Investigative inspection, as urgent investigative action, demands an investigator to possess extraordinary working capacity, attention deployment and concentration, accuracy and velocity in decision making and actions, deep professional knowledge and fine practical skills. Moreover, there should be constant readiness to carry out an inspection in any season, during any weather conditions and at any time of day. An investigator shall want to participate in its investigative action and to run its conduct; progress and results of inspection shall bring satisfaction and positive emotions.

Keywords: investigator qualities, investigative action tactics, searching investigative actions, investigative inspection.

**ЛИЧНОСТНЫЕ КАЧЕСТВА СЛЕДОВАТЕЛЯ В ТАКТИЧЕСКОЙ
СХЕМЕ ПРОВЕДЕНИЯ СЛЕДСТВЕННОГО ОСМОТРА**

Гончаренко В. И.

Резюме: В статье рассматриваются социально-этические, психологические и профессиональные качества следователя относительно выполнения им поисковых следственных действий на примере следственного осмотра.

Ключевые слова: качества следователя, тактика следственных действий, поисковые следственные действия, следственный осмотр.